

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ANIQLOVCHINING QIYOSIY FUNKSIYANAL TADQIQOTI

Napasova Bakhora Boymirzayevna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7475904>

ARTICLE INFO

Received: 13th December 2022

Accepted: 21th December 2022

Online: 23th December 2022

KEY WORDS

Matn, matnni o'qish,
funktsional uslublar.

ABSTRACT

Maqolada ingliz va o'zbek tillarida aniqlovchining qiyosiy funktsiyanal tadqiqoti va ingliz va o'zbek tillarining funktsional uslublarining xususiyatlari, turli uslubdagi matnlarni idrok etishning murakkabligini aniqlash tahlil qilinadi.

Mamlakatimizda ingliz tili ahamiyatli ekan uni tadbiq etish, har tomonlama chuqur o'rganish ham muhim. O'zbek tilidagi ingliz tili darsliklari kam. Ayniqsa tilning sintaksis bo'limi kam o'rganilgan. Bu bo'lim albatta tarjimada katta ahamiyat kasb etadi.

Aniqlovchi ikkinchi darajali gap bo'laklari o'rtasida ajralib turadigan sintaktik birlik. U o'z tuzilishi, turlari, o'ziga xos xususiyatlari bilan farqlanadi. "Ikkinchi darajali bo'laklardan to'ldiruvchi va hol fe'lga bog'lanib kelsa, aniqlovchi otga bog'lanib keladi. To'ldiruvchi va hol gapning mustaqil bir bo'lagi sifatida doimo kesimga tobe bo'lib kelsa, aniqlovchi esa birikma tarkibida uning bir elementi sifatida ega, kesim, to'ldiruvchi, hol va hatto bir aniqlovchi ikkinchisiga tobe bo'lib kelishi ham mumkin". Aniqlovchining yana bir o'ziga xos xususiyati u o'zi aniqlayotgan bo'laklardan ham oldin ham keyin kela olishidir. Shu sababli ingliz tilshunos olimi B. Ilish aniqlovchilarni "prepozitiv" hamda "postpozitiv" atamalarini nomlagan.

Aniqlovchi tilshunoslikdagi murakkab atamalardan, tilshunos olimlar asarlarini o'qirkanmiz o'zgacha bahsga duch kelamiz. Bu B. Ilish ta'kidlaganlaridek ikkinchi darajali bo'laklarning o'ziga xos xususiyatlari o'rganilmaganligidan bo'lsa kerak.

Domla O'. U. Usmonov aniqlovchiga "gapning ikkinchi darajali bo'laklaridan biri bo'lib, u gaplarda ot va otlashgan so'zlar bilan ifodalangan gap bo'laklarini, sifat va ularning belgilarini ko'rsatadi" deb ta'rif berganlar. To'g'ri, ko'plab adabiyotlarda aniqlovchi o'zini aniqlab keladi deb, to'liq ta'rif berilmagan. Bu ta'rifda aniqlovchi ot va otlashgan so'zlarning belgisini bildira olishi aniqlovchini batafsil tavsiflasada, lekin aniqlovchining sifatning belgisini bildira olishi biroz tushinarsiz. Bunga keltirilgan adabiyotda yetarli misollar berilmagani sababdir.

Ingliz tilida aniqlovchilarning o'ziga xos xususiyatlari, uning artiklga ta'siri haqida izlanish olib borar ekanman, aniqlovchi bo'yicha qator hal etilmagan masalalarga

duch keldim. Masalan, “aniqlovchi ikkinchi darajali gap bo’lagimi?” Bu tilshunoslik nuqtai nazaridan yondashilgan savol. Mavzuning dolzarbligi yana ingliz tili aniqlovchilarining o’zbek tilida tarjimasida ko’rinadi. Tarjima lingvistika, madaniyatshunoslik, qiyosiy etimologiya, informatika, qiyosiy sotsiologiya va boshqa shu kabi turli xil fanlar bilan uzviy bog’liq fandır. Ayniqsa uning tilshunoslik bilan aloqasi beqiyosdir. Haqiqatda ham tarjimaning tilshunoslik bilan chambarchas bog’liqligi ba’zilarni tarjima borasidagi noto’g’ri bahs-munozaralarga, masalan, uni tilshunoslikning bir qismi deb talqin etishga olib kelgan. Bunday fikr tarafdorlari tarjimani amaliy yoki qiyosiy tilshunoslikning bir qismi deb hisoblashadi. Strukturalistlar ta’siri ostidagi bu qarash tarafdorlari tilshunoslar tomonidan keltiriladigan kontekstdan tashqari misollarga mos kelmaydigan muloqotning rolini rad etishga urinadilar.

Matn ma’lum bir tarzda kommunikativ vazifa bilan uyushgan jumlar to’plamidir. Matnning asosiy xususiyatlari: semantik va kommunikativ birlik; tarkibiy yaxlitlikdan iboratdir.

Har qanday tilda nutq uslubi yoki funktsional uslublar deb nomlanuvchi tizimlar mavjud. Uslublar har qanday tilning boyligi va rang-barangligini tashkil etadi. Ingliz va o’zbek tillarida asosiy uslublarni o’rganish tilni tushunishni jiddiy ravishda boyitadi va uni o’rganishda yordam beradi. Tilni o’rganish jarayonida matnlarni o’qish turli funktsional uslublar: so’zlashuv, badiiy, ilmiy, publisistik (ommabop), rasmiy uslublarga tegishli hisoblanadi.

Tilning funktsional usublari aloqaning aniq maqsadiga xizmat qiluvchi o’zaro bog’liq tillarining tizimi hisoblanadi. Funktsional

uslub xabar yo’llovchi tomonidan tashkil etilgan mutloq topshiriq mahsuli sifatida xizmat qiladi. Funktsional uslublar ko’pincha tilning adabiy qismida uchraydi. Barcha funktsional uslublar o’ziga xos usulda turli xil xususiyatlar bir tizim sifatida uzviy bog’liq bo’lsa ham, tilning aloqa vositalarining bir guruhida asosiy xususiyati bo’lishiga qaramay, so’ralayotgan vazifaviy uslubni aniqlash uchun yetarli bo’lmaydi.

Har bir vazifaviy uslub adabiy tilning rivojlanish bosqichida turg’un tizimga bog’liqdir, ammo u bir davrdan keyingisiga o’tayotganda, ba’zan tez-tez o’zgaradi. Shuning uchun tilning funktsional usublari tarixiy turkum (kategoriya) hisoblanadi. Ushbu tushunchani isbotlash uchun misollar yetarli darajadadir. Binobarin, vazifaviy uslubning she’riyat (badiiy) uslubi XVI asrning ikkinchi yarmida mustaqil uslub vazifasini bajarishni boshlagan; gazeta uslubi publisistik uslubdan ajralib chiqqan; boshqa vazifaviy uslublar kabi notiqlik uslubi ham sezilarli darajada muhim o’zgarishlarga uchragan.

Har bir uslubning rivojlanishi standart ingliz va o’zbek tillari normalarining o’zgarishi bilan oldindan belgilanadi. Bunga ijtimoiy sharoitlarning o’zgarishi, ilmiy taraqqiyot va madaniy hayotning rivojlanishi ham katta ta’sir ko’rsatmoqda. An’anaviy ajralib turuvchi funktsional uslublar — ilmiy (ommabop fan), rasmiy, publisistik (ommabop), so’zlashuv, badiiy — tilning quyi tizimlari bo’lib, ularning har biri besh asosiy darajadagi o’ziga xos: fonetik, morfologik, leksik, sintaktik va matn tarkibi bo’yicha xususiyatlarga ega. Keyingi yillarda tadqiqotchilar e’tiborini o’ziga ko’proq jalb qilib kelayotgan tilshunoslikning sintaktik bo’limi chuqur lingvistik bilimni talab qiladi. Tarjimada

aniqlovchilarni tog'ri ifodalash esa asliyatda ifodalangan zaruriy ma'noni to'la-to'kis yetkazib berishga xizmat qiladi. Shundan kelib chiqadigan bo'lsak, bu malakaviy ishning amaliy ahamiyati shundan iboratki, ingliz tili aniqlovchilarining o'ziga xos xususiyatlari, aniqlovchining artiklga ta'siri haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lib, ularning tahlilini, tarjimada berilishini, asosli misollar bilan yoritish; mavzu bo'yicha talabalar uchun qo'shimcha yoki asosiy qo'llanma sifatida o'zlarining mustaqil ishlarida, referatlarida foydalanish yoki ma'ruza matnlariga maxsus mavzu sifatida kiritish mumkin.

Bizga ma'lumki, biror nutqni tarjima qilishda tarjima qilinayotgan nutq ona tili bilan solishtirilib, qiyoslab tarjima qilinadi. Xuddi shunday ikkita asar ya'ni, asliyat va tarjima asari bilan ishlaganda qiyoslash metodidan foydalanib undagi o'xshash va farqli tomonlar o'rganiladi. Ushbu bitiruv malakaviy ishda ham qiyoslash, tahlil qilish va sintaktik jarayonlarni tushuntiruvchi transformatsion metodlardan foydalanildi. Birinchi bobda aniqlovchi o'zi qanday gap bo'lagi ekanligi, uning sintaktik, semantik xususiyatlari, o'ziga xos jihatlari, aniqlovchining ifodalanishi va gapdagi o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan.

References:

1. Madeline Semmelmeier "Practical English" – Career Institute, Chicago
2. Oxford Dictionary of English, Revised Edition. © Oxford University Press 2005.
3. Raymond Murphy "English Grammar in Use" – Cambridge University press, 2004
4. Salomov G'. "Tarjima nazariyasiga kirish" – Toshkent, 1978
5. Usmonov O'. U. "Ingliz tili nazariy grammatikasi" – Samarqand, 2012
6. Usmonov O'. U. "Ingliz tili nazariy grammatikasining dolzarb muommolari" – Samarqand, 2013
7. G'aprov M. va bq.lar "Ingliz tili grammatikasi" – Toshkent, 2008
8. "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori 10.12.2012
1. Ахманова О.С. "Словар лингвистических терминов" – М., 1969.